

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК: 323.39

© Сергій Білошицький
(м. Київ)

ВИТІСНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕЛІТ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИМИ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ СУЧАСНОСТІ І ВИКЛИК ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

В статті робиться спроба дослідити генезу становлення в ХХ ст. транснаціональних еліт; виявити сучасні механізми взаємодії транснаціональних і національних еліт; проаналізувати відповідність вказаних процесів нормативній моделі ліберальної демократії. Автор доходить висновку, що виникнення транснаціональних еліт стало результатом процесу об'єднання зусиль провідних буржуазних кіл західних країн по встановленню контролю над ресурсами периферійних суспільств; прихід до влади в значній кількості країн світу транснаціональних еліт супроводжується витісненням з політичних систем представників національних еліт; останнє підриває принцип представництва і виходить за межі нормативної моделі ліберальної демократії.

Ключові слова: національні еліти, транснаціональні еліти, політична система, політичне представництво, ліберальна демократія

У рамках комплексного дослідження феномена ліберальної демократії представляється важливим і актуальним встановити наявність або відсутність як внутрішньосистемних чинників, так і зовнішніх перешкод на шляху поширення ліберальних цінностей в сучасному світі, зокрема з боку триваючого останніми роками процесу заміщення національних еліт транснаціональними.

У загальному вигляді проблема полягає в тому, що нормативна модель ліберальної демократії передбачає виконання національними правлячими елітами функцій представництва і захисту інтересів своїх суспільств. Відсутність такої функції представництва класифікується як вихід політичної системи за межі ліберальної демократії в бік авторитаризму або тоталітаризму. Водночас протягом останнього століття в надрах ліберально-демократичних суспільств відмічається процес становлення еліти нового типу – транснаціональної, представники якої, на відміну від традиційних національних еліт, не зв'язані субстанціоналістськими обмеженнями з керованими суспільствами, що може являти виклик ліберально-демократичним перспективам світового розвитку.

Деякі аспекти даної проблеми у своїх наукових працях висвітлювали Ж. Атталі, Зб. Бжезінський, Ф. Закарія, Дж. К'еза, Ф. Фукуяма, С. Хантінгтон, В. Галецький, М. Делягін, О. Зинов'єв, В. Іноземцев, С. Кара-Мурза, О. Панарін та інші, однак вони лише виявили тенденцію поступового перерозподілу реальної влади з боку національних еліт на користь транснаціональних у політичних системах сучасних суспільств, не відповідаючи на питання про ідеологічний зміст та ідеологічні перспективи досліджува-

ного процесу. Таким чином, завдання статті – дослідити генезу становлення в ХХ ст. транснаціональних еліт; виявити сучасні механізми взаємодії транснаціональних і національних еліт; проаналізувати відповідність вказаних процесів нормативній моделі ліберальної демократії.

Ще з часів Античності в політичній науці зародилася традиція розглядати характер взаємин суспільства і його еліти як фактор, що визначає форму державного правління. Передбачалося, що демократичному правлінню властиве чуйне ставлення до суспільних настроїв і сподівань, і навпаки, деспотичному – байдужість еліт до громадських запитів.

У роботах родоначальників лібералізму невідчужуваною цінністю ліберальної демократії був проголошений принцип „народного суверенітету” – такої взаємозалежності громадського суспільства і його еліти, при якій джерелом влади виступають саме громадяни, що усвідомлюють свої і суспільні інтереси. В такий спосіб ліберали рішуче рвали зі сформованими в історії західної політичної традиції періодами, коли еліти розглядали винятково себе як джерело формування державного інтересу.

Розвиток ідеології лібералізму супроводжувався й підживлювався революційними змінами самої соціальної структури західного суспільства. У ХІХ – першій половині ХХ ст. у суспільному укладі промислових країн міцне становище зайняли представники двох нових класів – промислової буржуазії та індустріальних робітників. До початку ХХ ст. ці дві групи, на противагу колишнім домінуючим елітам (династичним, аристократичним і військовим), стали остаточно панувати в національних державах. Відповідно, в обох класів – спочатку в буржуа, а потім і у робітників крім класової розвилася національна свідомість. Друга найчастіше виступала в одягненні першої: „поряд із класовим ідеалом нація перетворилася в ідеал, що має найвищу цінність і відіграє все більшу й більшу роль” [16, с. 22].

У той же час у рамках тієї та іншої соціальної ідентичності виникли два паралельні і конфронтуючі між собою глобалістські космополітичні проекти, позначені марксистською методологією як „імперіалізм” та „пролетарський інтернаціоналізм”. Обидва проекти виступали за вихід з рамок національних систем цінностей і підпорядкування утворених еліт економічним або ідеологічним імперативам.

Столиця „імперіалістичного” проекту після першої світової війни перемістилася з Лондона до Нью-Йорка. Цей проект зводився до підхльостування міжнародної

економічної інтеграції шляхом створення спільних ринків, розвитку міжнародного кредиту, удосконалення технологій масового виробництва. Ядром проекту виступали буржуазні кола Великобританії, Франції, Італії, США, ряду латиноамериканських і центральноевропейських країн, однак зрозуміти його логіку можна тільки з урахуванням тієї обставини, що розвивався він в умовах колоніалізму. Колоніальні імперії, що утворилися ще в період абсолютизму, припускали встановлення за допомогою військової сили на територіях залежних країн влади експортованої з метрополії адміністрації. Таким чином, колонії втрачали суверенітет, і влада над ними здійснювалася людьми, що представляла іншу країну, з її інтересами, законами й звичаями.

Столицею альтернативного глобалістського проекту – „пролетарського інтернаціоналізму” виступала Москва, яка спробувала організувати модернізацію навколишнього простору на комуністичних принципах (знищення приватної власності, зрівняльний розподіл, державний атеїзм і т.д. з наступним відмиранням держави, у тому числі шляхом подолання національних кордонів).

Марксизм-ленінізм припускав, що світовий пролетаріат принципово інтернаціональний (глобальний) і не має батьківщини. Щоб захистити свої права, він повинен протистояти глобалізованій буржуазії, що глибоко інтернаціональна, але приховує це, тому що використовує так звані національні держави як інструменти своєї політики, що дозволяють сегментувати і дезінтегрувати глобальний пролетаріат. Відповідно, справа звільнення пролетаріату припускає ліквідацію націй, держави, а потім і глобальної буржуазії [9, с. 158].

Незабаром ідея створення глобального пролетаріату виявилася дискредитованою в силу своєї утопічності, і надалі цей проект переродився в утворення транзитної (вільної від економічного колоніалізму) імперії, правляча еліта якої досить швидко оформилася у відособлену касту. Система прийняття управлінських рішень більшою мірою спиралася на інтелектуальні ресурси самих еліт і залежала від ідеологічних умовностей та характеру викликів, що поставали перед комуністичним суспільством.

Таким чином, ХХ ст. перетворилося на арену боротьби двох філософій глобалізації, очолюваних різнотиповими глобалістськими елітами. У рамках західної колоніальної імперської глобалізаційної моделі до влади прийшли буржуа, що конвертували свій економічний вплив у політичну владу. Конфронтуюча з нею комуністична глобальна імперія очолювалася політичними елітами, що захопили державну владу та отримали доступ до управління в сфері виробництва.

Завершення Другої світової війни привело до формування Ялтинсько-Потсдамської системи світу. Обидва глобалістських проекти значно приросли територіями та практично вступили в прикордонне зіткнення один з одним. У цей період між їх елітами

значно активізувалися офіційні й неофіційні контакти, у рамках яких обговорювалися глобальні проблеми світового розвитку, проводилися заходи щодо посилення взаємної довіри.

За твердженням американського політолога І. Валлерстайна, вже тоді намітився процес співробітництва та інкорпорації частини еліт комуністичного співтовариства в трансатлантичні. Обидва глобалістських проекти знаходили свою легітимність лише в умовах непримиренного взаємного протистояння. Трансатлантисти, вибудовуючи систему глобальної економічної і політичної експлуатації сателітів і колоній, мали потребу в сильному ідеологічному прикритті, яке могла забезпечити погроза поширення „світового комунізму”. У свою чергу комуністична правляча еліта могла виправдати перед своїм населенням непопулярні міри особливостями „агресивного світового оточення” [2, с. 17]. Взаємне співробітництво глобальних еліт стало основною умовою їхнього виживання при зростаючому тиску з боку підвладних мас.

Відповідно до дії закону взаємного уподібнення супротивників, що є, на думку О. Зинов'єва, одним з окремих випадків загального закону конвергенції, тісна взаємодія еліт привела до взаємного уподібнення форм і методів політичного управління масами [5, с. 44]. Комуністичні еліти були змушені здійснити ряд заходів щодо лібералізації політичної системи, зміцнення законності та розгортання елементів „суспільства споживання”. Трансатлантисти в свою чергу розвинули ефективну систему соціального захисту, створили потужний багатомільйонний бюрократичний апарат, спроможний мобілізувати суспільство для досягнення стратегічних цілей.

Поступово намітився контур створення нового „інтернаціоналу”, що поєднує представників глобальних еліт обох блоків. З урахуванням ряду факторів, серед яких: перевага трансатлантистів своїх опонентів у 4-6 разів по основних ресурсах, втрата адекватності марксистсько-ленінського вчення, економічне та технологічне відставання СРСР, стурбованість частини комуністичних еліт своїм майбутнім, виникли сприятливі обставини для постановки на порядок денний питання про злиття двох глобалістських проектів в один на правилах трансатлантистів. „Еліта обох країн, що виникла в епоху Брежнєва і Мао, – пізніше констатував Ф. Фукуяма, – виявилася куди більш схожою на еліту західних країн з порівняним рівнем економічного розвитку, ніж хто-небудь міг припустити. І ця еліта змогла зрозуміти, якщо навіть не прийняти, загальну споживчу культуру Америки, Японії, Західної Європи та багато політичних ідей цих країн – теж...” [13, с. 79].

У СРСР після смерті Й. Сталіна позиції „непримиренних» у партійній еліті слабшали в протистоянні із прихильниками нового „інтернаціоналу”. Другі були представлені міжнародним відділом ЦК, міністерством закордонних

справ, КДБ та академічними інститутами. На думку А. Уткіна, сходження „інтернаціоналістів” до вершин влади здійснилося наприкінці брежнєвського правління, коли на чолі КПРС виявилися два поміркованих „інтернаціоналісти” – А. Громико на чолі МЗС та В. Андропов на чолі КДБ, які, у свою чергу, висунули на вершину владної піраміди відвертого „інтернаціоналіста” М. Горбачова [19]. Останній фактично очолив процес інкорпорації „інтернаціоналістів” у глобалістські структури трансатлантистів, розраховуючи, мабуть, на отримання підряду з боку глобалістського співтовариства на управління пострадянськими територіями.

В цій ситуації правлячі еліти США були вимушені взяти під контроль значні території комуністичного співтовариства, що розпалося, оголосити про триумф ліберальної демократії у світовому масштабі та створити засобами пропаганди нову загрозу „вільному світу” з боку „глобального тероризму”, що дозволяла продовжити політику гегемонізму.

На декомунізованих територіях під контролем трансатлантистів була сформована нова правляча еліта, рекрутована з числа лівих політичних сил. Наприкінці 80-х – початку 90-х рр. у Європі до влади стали в масовому порядку приходити соціал-демократи, які відтіснили на другий план консервативні сили та проводили політику в інтересах трансатлантичної метрополії. Кандидатури цих політиків повинні були відповідати двом основним вимогам: „По-перше, мати честолюбство, уміти подати себе й подобатися публіці. По-друге, бути керованими, наприклад, мати компромат у минулому або приховані пороки, щоб, якщо буде потреба, була можливість контролювати їхні вчинки” [8, с. 297].

Досліджуючи механізми елітоутворення на периферійних територіях глобального трансатлантичного проекту (які прийнято називати „молодими демократіями”), О. Панарін дійшов висновку, що вони меншою мірою спираються на ліберально-демократичні традиції „народного суверенітету” і більшою мірою відображають зацікавленість метрополії в підпорядкуванні собі ресурсної бази держави, яка глобалізується. Спочатку організовується кампанія по дискредитації традиційних цінностей периферійної країни. Суспільству пропонують ревізувати національну культуру категоріями економізму. Наступний етап припускає передачу місцевими елітами під контроль глобалістських еліт національних інтересів периферійних утворень. При цьому транснаціоналісти назначають за отримані ресурси „не стільки ринкову, скільки політичну ціну, пов’язану з гарантіями безпеки й інших таємних підстрахувань”.

Далі представники місцевої еліти отримують можливість і самим потрапити до розряду транснаціональної еліти, легалізувати свої фінансові ресурси, користуватися всіма можливостями, відкритими глобалізацією. Якщо ж у глобалізованому

просторі ще зустрічаються політичні лідери, не готові вважати національні інтереси обмінним товаром, то проти них мобілізується гігантська машина дискредитації, що полегшує наступне застосування більш жорстких поліцейських технологій [10, с. 132-138]. Той, чиї лояльність, прихильність та ідентичність залишаються суцільно національними, констатує С. Хантінгтон, з меншою ймовірністю піднесеться „нагору” у бізнесі, науці, мас-медіа, ніж той, хто переборов ці обмеження. При цьому можливість долучатися до транснаціонального кола є „лише у невеликої кількості людей з промислово розвинених країн і лише у купки людей з країн, що розвиваються” [14, с. 421].

На думку О. Зинов’єва, експлуатація країни, що глобалізується, в інтересах транснаціональної еліти здійснюється силами незначної частини населення країни (місцевої еліти), яка наживається за рахунок цієї функції та має високий життєвий стандарт, відповідний стандартам вищих прошарків суспільства на Заході. При цьому зовнішні атрибути ліберальної демократії використовуються „як засоби зовсім не демократичного режиму і як засоби маніпулювання масами” [6, с. 262]. Традиційні центри влади і прийняття рішень не зважають на накази місцевого виборця та виражають погоджені стратегії міжнародних трестів – економічних і політичних. Фактично, відзначає С. Кара-Мурза, змінюється місцезнаходження джерела легітимності, він переміщується з території даної держави в метрополію, у ядро світової системи капіталізму [7, с. 36].

Можна погодитись з О. Панаріним у тому, що глобалізація еліти призводить до антиліберального та до антидемократичного перевороту у взаєминах влади і суспільства. Ще нещодавно демократія, навіть перетворившись на релятивістську технологічну систему, зберігала субстанціоналістські обмеження, пов’язані з національно-державним суверенітетом. Група політичних еліт, що не зуміли переконати більшість, змушена була відступитися, дотримуючись принципу: „виборець, як і споживач, завжди правий». Однак сучасна глобалізована еліта, навіть опинившись у явній меншості у власній країні, вже не слідує цьому імперативу, навпаки, вона виходить із презумпції „споконвічної неправоти” свого національного виборця, якого треба „поправити», опираючись на підтримку ззовні [12, с. 182-183]. Причини ж, згідно з якими місцеві еліти втрачають інтерес до своїх суспільств, можна пояснити дією непорушного політичного закону: політики найбільше зважають на ті інтереси, які краще захищені та ефективніше любляться. В епоху глобалізації народи стали уособлювати більше слабку „групу тиску”, ніж транснаціональні корпоративні системи. Політики адаптуються до цієї нової ситуації і переходять на сторону сильних, залишаючи слабких [11, с. 165].

Як відзначає С. Хантінгтон, ціннісний конфлікт між суспільством і глобалізованою елітою на периферійних територіях згодом виливається в посилення націона-

лістичних настроїв, при яких проведення виборів з дотриманням ліберально-демократичних стандартів „сприє підйому, а найчастіше й приходу до влади націоналістичних та антизахідних політичних рухів”. „Демократія, – пояснює американський політолог, – веде до того, що держава стає більш місницькою, вузьконаціоналістичною, а не космополітичною” [15, с. 137]. Феномен відчуження еліт від національних цінностей та інтересів відзначається не лише у периферійних а й у провідних країнах світу, у тому числі у США, яким ряд аналітиків схильні приписувати абсолютне лідерство в глобалізаційних процесах. У цілому, як свідчить низка соціологічних досліджень, американська нація стурбована суспільною безпекою, що включає у себе захист традиційних паттернів мови, культури, звичаїв, а також релігійної й національної ідентичності. Для правлячих же еліт ця безпека вторинна у порівнянні з участю у глобалізованій економіці і міжнародній торгівлі, у трансміграції та діяльності міжнародних інститутів, у пропагуванні транснаціональних цінностей і підтримці ідентичностей та культур соціальних меншостей. Це дозволяє Зб. Бжезинському констатувати, що „внутрішня американська демократія ускладнює здійснення національної могутності на міжнародній арені, і навпаки, глобальна могутність Америки може створити загрозу демократії в США” [1, с. 179].

Аналогічні процеси відбуваються й на європейському континенті. Ф. Фукуяма стверджує, що з моменту утворення Європейського союзу його правляча еліта „почала „заощаджувати” на суспільній думці, вважаючи зайвим прислухатися до думки народу” [Цит. за: 18]. Як відзначає французький соціолог Ж. Бодрійяр, у середовищі європейських еліт перемогла установка на те, що „народ не знає, чого він хоче (і тоді даремно й навіть небезпечно його про що-небудь запитувати, краще говорити від його імені, у цьому й полягає „демократія””, тому правляча еліта вважає, що може говорити від імені народу, насправді нічого не знаючи про нього, його настрої і бажання [17].

Розвінчавши саму колишню ідею елітарності, властиву ідеократичним і теократичним режимам, з позиції ліберально-демократичних цінностей, сучасний Захід, визнає американський політолог Ф. Закарія, породив такі еліти, які „ні перед ким не несуть відповідальності, нечуйні до чужих потреб і частовзагалі не стурбовані суспільними інтересами” [4, с. 215].

Дійсно, у ситуації, коли спосіб мислення і світогляд еліти істотно відрізняються від найбільш поширених у суспільстві, еліта відривається від нього й тим самим втрачає не просто свою ефективність, але й свою суспільно корисну функцію, що, власне кажучи, і виправдовує її існування. Це знищує сам зміст ліберальної демократії (позбавляючи виправдання в тому числі й існування формально демократичних інститутів), тому що ідеї та уявлення, генеровані суспільством, вже не тільки не дифундують наверх по капілярах соціальних систем, але просто не

сприймаються елітою й, відповідно, перестають впливати на суспільний розвиток безпосередньо через зміну поведінки цієї керуючої системи. У результаті, відзначає М. Делягін, „потенціал демократії звужується до зовсім незначних розмірів самої еліти” [3, с. 177].

Вищевикладені факти дозволяють стверджувати:

– У сучасному світі фіксується тенденція втрати інтересу еліти до запитів своїх суспільств, оскільки інтереси транснаціонального глобалістського проекту краще захищені та ефективніше лобіюються. Народи, у свою чергу, стали персоніфікувати більше слабку „групу тиску”. У результаті, фактично змінюється місцезнаходження джерела легітимності, воно переміщується з території даної держави в метрополію.

– Прихід до влади в значній кількості країн світу транснаціональних еліт супроводжується витісненням з політичних систем представників національних еліт. Це підриває принцип представництва і виходить за межі нормативної моделі ліберальної демократії.

Джерела та література:

1. Бжезинский Зб. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / Збигнев Бжезинский; [пер. с англ.]. - М.: Междунар. отношения, 2004. - 288 с.;
2. Валлерстайн И. После либерализма / Иммануил Валлерстайн; [пер. с англ.]. - М.: Едиториал УРСС, 2003. - 256 с.;
3. Делягин М. Г. Мировой кризис: Общая теория глобализации: Курс лекций / Михаил Делягин. - М.: ИНФРА-М, 2003. - 768 с.;
4. Закарія Ф. Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами / Фарид Закарія; [пер. с англ.]. - М.: Ладомир, 2004. - 383 с.;
5. Зиновьев А. Горбачевизм / Александр Зиновьев. - Нью-Йорк: Liberty publishing house, 1988. - 168 с.;
6. Зиновьев А. А. Логическая социология / Александр Зиновьев - М.: Социум, 2002. - 266 с.;
7. Кара-Мурза С. Г. Революции на экспорт / Сергей Кара-Мурза. - М.: Изд-во Алгоритм, 2006. - 528 с.;
8. Лисичкин В. А. Глобальная Империя Зла / В. Лисичкин, Л. Шелепин. - М.: Изд-во Эксмо, 2003. - 448 с.;
9. Маркс К. Манифест коммунистической партии // Карл Маркс, Фридрих Энгельс. Избранные сочинения в 10 томах. - М.: ИПЛ. - Т. 3. - 1985. - С. 139-171.;
10. Панарин А. С. Испытание глобализмом / Александр Панарин. - М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. - 416 с.;
11. Панарин А. С. Православная цивилизация в глобальном мире / Александр Панарин. - М.: Изд-во Эксмо, 2003. - 544 с.;
12. Панарин А. С. Стратегическая нестабильность в XXI веке / Александр Панарин. - М.: Алгоритм, 2003. - С. 560 с.;
13. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Френсис Фукуяма; [пер. с англ.]. - М.: ООО „Издательство АСТ”, 2004. — 588 с.;
14. Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности / Сэмюель Хантингтон; [пер. с англ.]. - М.: ООО „Издательство АСТ”, 2004. - 635 с.;
15. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Сэмюель Хантингтон; [пер. с англ.]. - М.: ООО „Издательство АСТ”, 2003. - 603 с.;
16. Элиас Н. О процессе цивилизации. Социогенетические и психогенетические исследования / Норберт Элиас. -

Том 1. Изменения в поведении высшего слоя мирян в странах Запада. - М.; СПб.: Университетская книга, 2001. - 332 с.; **17.** Baudrillard J. La fracture cache / Jean Baudrillard // Le Nouvel Observateur. - 2005. - 9 décembre; **18.** Fritscher F. „Fukuyama: „Les Américains veulent une Europe entreprenante et compétitive” / Frederic Fritscher, Alexis Lacroix // Le Figaro. - 2005. - 16 mars; **19.** Уткин А. И. Осмысление геополитического сдвига / А. И. Уткин // США и Канада: экономика, политика, культура. - 1998. - №12. - Режим доступа: <http://iskran.iip.net/russ/index-ru.html>.

Sergiy Biloshytsky

Ousting of National Elites by Transnational Elites as a Modern Tendency and a Challenge to Liberal Democracy

The author makes an attempt to study genesis of transnational elites formation in the 20th century; to define

УДК: 327

modern mechanisms of national and transnational elites' interaction; to analyze accordance of the processes pointed out to the normative model of liberal democracy. He comes to the conclusion that transnational elites formation was a result of cooperation of leading bourgeois circles of Western countries in order to set control over resources of provincial societies; transnational elites' coming to power in many countries is followed by ousting representatives of national elites out of the political systems; the latter contradicts the principle of representation and does not fit the normative model of liberal democracy.

Key words: national elites, transnational elites, political system, political representation, liberal democracy.

**© Валентина Богатирець
(м. Чернівці)**

АЛГОРИТМИ РОЗВ'ЯЗАННЯ КЛЮЧОВИХ ПРОТИРІЧ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті досліджується західний досвід розв'язання етнічних конфліктів, який може дати корисні уроки для країн світу, які стають на шлях демократичного розвитку, зокрема для України. У цьому контексті слід навести досвід Канади, де існують регіональні особливості та їхнє значення для розвитку контролюваної на федеральному рівні „етнополітичної мозаїки”. Авторка наголошує, що західні ліберальні демократії насправді не розв'язали або не подолали проблем, що їх можуть спричинити етнокультурні відмінності. Отже, не дивно, що політологи з дедалі більшим інтересом досліджують таку нагальну проблему.

Ключові слова: інтеграція, етнічні проблеми, етнокультурні відмінності, політика багатокультурності, західні демократії.

Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентної спроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС [40].

Це було переконливо доведено попереднім досвідом всіх без винятку європейських країн, у тому числі тих, рівень економічного розвитку яких був нижчий від середнього: від Португалії на заході до Польщі та країн Балтії на сході, від Ірландії на півночі до Греції на півдні. Про це хронологічно свідчить досвід першої (Данія, Ірландія, Велика Британія, 1973), другої (Греція, 1981, Іспанія, Португалія, 1986), третьої (Австрія, Швеція, Фінляндія, 1995) та сучасної (Польща, Угорщина, Чеська Республіка, Естонія, Словенія, Словаччина, Мальта, Кіпр, Латвія, Литва, Румунія, Болгарія) фаз розширення Європейського Союзу [25]. Економічно-торговельні відносини з ЄС – це потенційний шанс, яким треба вміти скористатися, розрізняючи

наявні можливості і виправдану обережність від невинуватого оптимізму і популістських страхів. Основними політичними вигодами послідовної європейської інтеграції є зміцнення стабільності демократичної політичної системи та її інститутів, модернізація правового поля і забезпечення прозорості національного законодавства, поглиблення культури демократії і повага до прав людини тощо.

Європейська інтеграція також означає зміцнення національної безпеки та безпеки громадян, адже вона виключає застосування сили як методу вирішення залягочування суперечностей, сприяє стабільності у відносинах з усіма сусідами. В цьому контексті успішне просування України шляхом європейської інтеграції може наблизити до Європи і Росію, зміцнить українсько-російські взаємини, що відповідає національним інтересам обох країн. Як повноправний учасник побудови об'єднаної Європи, а в майбутньому – член Європейського Союзу, Україна зможе впливати на вироблення відповідних рішень і, таким чином, на процеси, що відбуваються на європейському континенті - перебуваючи осторонь, Україна не матиме ані економічних, ані політичних ресурсів для такого впливу і може перетворитися радше на слабкий об'єкт, ніж активний суб'єкт європейської політики. Можливою альтернативою європейській інтеграції є поступова маргіналізація України, її економічна відсталість, політична нестабільність і поява нових загроз національній безпеці. Геополітична невизначеність зробить Україну надто вразливою для зовнішнього тиску. Після початку розширення Європейського Союзу на схід та внаслідок активної участі в ньому всіх без винятку західних сусідів України опинитися поза цим процесом означатиме самоусунення від загальноєвропейських процесів і небезпеку ізоляції.